

Жолдошов М.А.

УКУКТУК МЫЙЗАМДЫН КАЛЫПТАНУУСУНА КООМДУК УКУКТУК АҢ-СЕЗИМДИН ТИЙГИЗГЕН ТААСИРИ

Жолдошов М.А.

ВЛИЯНИЕ ОБЩЕСТВЕННОГО САМОСОЗНАНИЯ НА ФОРМИРОВАНИЕ ПРАВОВОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА

M.A. Zholdoshov

THE IMPACT OF PUBLIC CONSCIOUSNESS ON THE FORMATION OF LAW

УДК: 347.14(02)

Макалада укуктук мыйзамдын мазмуну ачып көрсөтүлөт, ошондой эле укуктук мыйзамдын калыптануусуна коомдук укуктук аң-сезимдин тийгизген таасири чагылдырылат.

Негизги сөздөр: укук, мыйзам, укуктук аң-сезим, принциплери, Конституция.

В статье выявляется содержание правового закона, а так же отражается влияние общественного правосознания на формирование правового закона.

Ключевые слова: право, закон, правосознание, принципы, Конституция.

The article reveals the content of the rule of law, as well as the impact of public awareness is reflected in the formation of the legal act.

Key words: right, law, influence law-consciousness, the principles of the Constitution.

Кыргыз Республикасында 2015-жыл – улуттук экономиканы чыңдоо Жылы деп жарыяланды. Биздин оюбузча, мамлекетибизди экономикалык, саясий ж.б. багыттарда өнүктүрүүнү укуктук тартипте бекемдөөдөн баштаган оң болот. Укуктук тартип - мыйзамдуулуктун сакталуусу. Башкача айтканда, укуктун бардык субъектилери (физикалык жана юридикалык жактар) тарабынан мыйзам жараткан укуктарды, милдеттерди ишке ашыруу деңгээли²²². Эгерде коомдо бардык жактар тарабынан мыйзам талаптары сакталса, укуктук тартип бекемделмек, укуктук тартип бекем болгондо гана өнүгүү жөнүндө сүйлөөгө мүмкүн болот. Демек, мыйзамдуулуктан мамлекеттин өнүгүүсү көз каранды.

Биз бул макалада, жогоруда сөз болгон мыйзамдуулукту камсыздоонун негизи болуп – укуктук мыйзам саналарын белгилеп, ошол укуктук мыйзамдын калыптануусунда коомдук укуктук аң-сезимдин мааниси канчалык жогору экендигин ачып көрсөтүүгө аракет жасамакчыбыз.

Алгач мыйзамдын маанисине токтолуп, андан соң укуктук мыйзамдын мазмунуна кайрылсак. Мыйзам – бул, Жогорку Кеңеш тарабынан белгилүү тартипте кабыл алынган коомдук маанилүү бир чөйрөсүндөгү мамилелерди жөнгө салган ченемдик

укуктук акт²²³. Ал эми укуктук мыйзам деген эмне, укуктук эмес мыйзамдар дагы болобу, укуктук мыйзамдын критерийлери кандай? Бул суроолорго кыска кесе жооп берүү мүмкүн эмес. Түрдүү фило-софтордун, укук таануучулардын көз караштарына таянуу менен жообун табууга аракет жасап көрөбүз.

Сократ: «мыйзамдуу болсо, адилеттүү да болот» деп айткан. Орустун белгилүү юристи А. Ф. Кони мындай деп жазган: «Бийлик мыйзамды өзү урматтабаса, аны башкалардан талап кыла албайт, анткени, жарандар андай талапка: «Дарыгер болсоң өзүңдү биринчи дарылап ал» – деген сыяктуу жооп берүүгө акылуу»²²⁴. А. В. Якушев «укуктук мыйзам – укуктун негизинде түзүлгөн жана ишке ашууга укугу бар мыйзам» деп эң жөнөкөй формасын белгилеген. Бирок, биз сөз кылып жаткан кубулуш абдан көп кырдуу. Анткени менен коом үчүн абдан зарыл болуп саналат. Ошондуктан, укуктук мыйзамдын негизги компоненттерине токтолобуз:

1) Укуктук мыйзам аракеттеги конституциянын принциптерине таянат жана формасы менен мазмуну эч качан карама-каршы келбейт;

2) Укуктук мыйзамдын түзүлүшү жана кабыл алынуусу көп баскычтуу болот, конституция аныктаган бардык тараптар анын кабыл алынуусуна катыша алышат;

3) Жалпы милдеттендирүүчү мүнөзгө ээ, башкача айтканда, мыйзам мамлекеттин бардык аймагында, калктын толук катмарына, дискриминацияга жол бербестен аракеттенет;

4) Укуктук мыйзам саясий бийликтин инстанцияларынын бардыгына тең аракетин жайылтат, мамлекеттик органдардын ар бир ишмердиги мыйзамдын нормаларына дал келет;

5) Жарандардын коомдук жашоосундагы аракеттенүүсүнүн сырткы аспектилери гана укуктук жөнгө салууга жатат, алардын рухий жашоосу, ишенимдери укуктук жөнгө салуу предметине кошулбайт;

6) Инсандын ажырагыс жеке укуктарын жана эркиндиктерин, кээ бир баалуулуктарынын кол тийгистигин, жарандардын кадыр-баркын, коопсуздугун укуктук мыйзам кепилдикке алат;

²²³ «Кыргыз Республикасындагы ченемдик укуктук актылар жөнүндө» КР мыйзамы. 4-6.1-п. – Б., 20.07.2009. №241. (акыркы ред. 14. 03.2014.)

²²⁴ Матузов Н.И., Малько А.В. Мамлекет жана укук теориясы (кырг. котормосу). – М., ЮРИСТЪ. 2007. 388-б.

²²² Большой юридический словарь. – М., ИНФРА-М. 1997. 526.

7) Укуктук мыйзам күчүн артка жайылтпайт (бул принцип, адам укугун чектөөчү нормалар менен байланышкан). Тагырагы, кабыл алынган мыйзам юридикалык күчүнө киргенден кийинки аракеттерди гана жөнгө салат;

8) Мазмуну жагынан алып караганда, укуктук мыйзам мамлекеттеги жарандардын көпчүлүгүнүн же жалпы мамлекеттин кызыкчылыгын камсыздоосу шарт, ошол эле учурда азчылыктын кызыкчылыктары тебеленип калбоосун эске алат. Себеби: азыркы коом көптөгөн социалдык катмарлардан куралган татаал түзүлүш.

Биз укуктук мыйзамдын белгилерин атап өттүк. Мыйзамдын легитимдүү кабыл алынышы анын укуктук мыйзамга айлануусуна кепилдик бербейт. Коом үчүн көйгөйлүү маселе, жогоруда аталган критерийлердин иш жүзүнө ашуусунда турат. **Укуктук мыйзамдын эффективдүүлүгү коомдук укуктук аң-сезимдин өнүгүү деңгээлинен түздөн-түз көз каранды.** Жарандардын укук нормаларына баш ийүүгө даярдыгы, кээ бир чектөөлөргө макулдугу мааниге ээ. Ал эми, укуктук аң-сезим – бул, адамдардын коомдук жашоодогу, укукка жана укуктук кубулуштарга болгон мамилесин чагылдыруучу элестетүүлөр (представлений) жана сезимдер топтому²²⁵. Укуктук кубулуштарга мыйзамдарды, шайлоо, референдумдарды, мамлекеттик органдардын ишмердүүлүгүн ж.б. мыйзам менен байланышкан процесстерди кошууга болот. Демек, укуктук мыйзамдын калыптануусу, анын талаптарын ишке ашыруу укуктук аң-сезимдин абалы менен байланышкан.

Мыйзамдуулукту бекемдөөгө, укуктук мыйзамдын калыптануусуна укуктук аң-сезимдин төмөндүгү канчалык таасир этерине жана кандай көйгөйлөрдү жаратарына көңүл буралы:

– биринчиден, мыйзамдардын кабыл алынуусунда коомчулуктун активдүү катышуу жөндөмдүүлүгүнүн төмөндөөсүнө алып келет;

– экинчиден, мамлекеттик органдардын жана кызмат адамдарынын мыйзам талаптарына ылайык ишмердүүлүк жүргүзүүсүнө тоскоол болот;

– үчүнчүдөн, жөнөкөй жарандардын жана адамдардын укуктарын, эркиндиктерин кепилдикке алган мыйзамдардын бузулуусуна алып келет;

– төртүнчүдөн, коомду өнүктүрө ала турган адилеттүү мыйзамдар болсо дагы, алардын ишке ашуу жөндөмдүүлүгүн азайтат.

Аталган көйгөйлөргө кенен токтолуп, далилдөөгө урунуп көрөбүз. Укуктук аң-сезим төмөн болсо, мыйзамдардын кабыл алынуусунда коомчулуктун активдүү катышуусу төмөндөйт деп белгиледик. Эгерде, жарандар мыйзамды кенен түшүнүп, талкуулоо процесстеринен кабардар болуп турушпаса айкындуулук принциби сакталбастан, бийликтеги бир топтун кызыкчылыгын коргогон мыйзамдар кабыл алынуусу мүмкүн. Ал эми укуктук

мыйзамдын негизги талабы – көпчүлүктүн эркин билдирет, азчылыктын укугун тебелебейт. Кыргыз Республикасында он миң шайлоочу (элдик демилге) мыйзам долбоорун сунуштоо укугуна ээ²²⁶. Бирок, эч бир мыйзамдын элдик демилге менен көтөрүлүп кабыл алынганын учуратпаган окшойбуз. Бул биздин, жөнөкөй жарандардын мыйзам жазууга укуктук аң-сезимибиздин деңгээли бир аз жетише электигинен кабар берет. Мүмкүн 10 миң шайлоочунун колун топтоонун түйшүгү жана чыгымы тоскоол болоттур. Себеби, бул процессте кеткен чыгымдарды демилгечи топ төлөйт²²⁷.

Андан сырткары, укуктук аң-сезимдин төмөндүгү, мамлекеттик органдардын жана кызмат адамдарынын мыйзам талаптарына ылайык ишмердүүлүк жүргүзүүсүнө тоскоол болот деп белгиледик. Мамлекеттик бийликтин институттарына жарандар тарабынан канчалык талап жогору болсо, ошончолук ишмердүүлүгү эффективдүү болот. Аларга талаптарды коюу жана көзөмөлдөө үчүн, биринчи кезекте, коомчулуктун укуктук аң-сезиминин деңгээли жогору болушу абзел. Ар бир органдын ыйгарым укуктарын жана аларга карата өздөрүнүн укук, милдеттерин жарандар так билген болсо, албетте, кызматкерлер тарабынан өз билемдикке жол берилбейт. Кыргыз Республикасында жөнөкөй жарандардын көпчүлүгү үстүртөн түшүнгөн деңгээлде аракет жасашат деп эсептейбиз, себеби, мыйзамдардын маанисин өздөштүргөндөрү аз. Ошол эле учурда, мамлекеттик кызматкерлердин укуктук аң-сезиминин төмөндүгү мыйзамдуулуктун орношуна, укуктук мыйзамдын калыптануусуна терс таасирин тийгизет. Бул көрүнүш, өзү эмгектенген чөйрөдөгү мыйзамдарды толук түшүнбөстүгү, же аларга атайын туура эмес мамиле жасоосу аркылуу чагылдырылат. Мамлекетибиздеги коррупциянын өнүгүүсү буга далил экендиги өзүнөн-өзү түшүнүктүү. «Трансперенси интернешнл» (ТИ) эл аралык уюмунун рейтингине ылайык, Кыргызстан 177 мамлекеттин ичинен 150-чү орунду ээлеген²²⁸. Бул рейтингди абдан так дегенге болбойт. Бирок, өлкөдөгү коррупциянын жалпы абалын мүнөздөп турат.

Укуктук аң-сезимдин төмөндүгү жөнөкөй жарандардын жана адамдардын укук, эркиндиктерин кепилдикке алган мыйзамдардын бузулуусуна алып келет. Кыргыз Республикасында ар бир адам өзүн эркин, коопсуздукта сезүүсү шарт. Бул принцип бир гана укуктук мыйзам аркылуу жүзөгө ашырылат. Өлкөбүздөгү болуп жаткан кээ бир окуялар мыйзамдардын чабалдыгын көрсөтүп турат. Буга уюшкан кылмыштуулуктун өөрчүп жаткандыгы, мыйзамдуулукту коргоо функциясы тапшырылган прокуратура кызматкеринин өзү каракчылык менен алектенүүсү

²²⁶ Кыргыз Республикасынын Конституциясы. 79-берене. – Б., 27. 06. 2010.

²²⁷ «Кыргыз Республикасында мыйзам сунуштоо элдик демилгеси жөнүндө» КР мыйзамы. 13-бер. – Б., 16.11.2011 № 212.

²²⁸ <http://mkk.gov.kg> Выбрать свой путь.

²²⁵ Теория государства и права / Под ред. Бабаева В.К. – М., ЮРИСТЪ, 1999. 302 с.

мисал боло алат²²⁹. Бул көйгөйлөрдүн түпкүрүндө, укуктук аң-сезимдин төмөндүгү – укуктук кубулуштарга болгон терс мамиле жатат.

Акыркысы, укуктук аң-сезимдин деөгээли төмөн болгон учурда, коомду өнүктүрө ала турган адилеттүү мыйзамдар болсо дагы, алардын ишке ашуу жөндөмдүүлүгү азаят. Мыйзам жарандарга ар кандай шарттарды жаратуусу мүмкүн, бирок алардын маанисин түшүнүп, укуктарын пайдалануу чечүүчү маселе. Мисалы: жаштарды колдоо, жаштар саясатын өнүктүрүү максатында мамлекеттен бир канча программалар иштелип чыгып, аларга ылайык мамлекеттик бюджеттен каражаттар каралган. Жаштар демилгесин колдоо фонду түзүлгөн². Анткени менен мындай мүмкүнчүлүктөн пайдалангандар абдан аз болуп жатат. Бул дагы жарандардын укуктук аң-сезиминин төмөндүгүнүн натыйжасы десек жаңылыштык болбос.

Эгерде, Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына көз чаптырса, эл аралык келишимдерге дал келген, инсанды биринчи орунга койгон укуктук мамлекеттин белгилерин айгинелеп турат. «Мен кайсы бир өлкөгө барганда, андагы мыйзамдардын жакшы же жаман экендигине эмес, алардын кандай сакталышына кызыгам, анткени, жакшы мыйзамдар бардык жерде кездешет», деген Ш. Монтескьенун сөзү бүгүнкү күнгө да актуалдуу.

2012-жылдан тартып, укук коргоо органдарын реформалоо боюнча комиссия түзүлгөн. Ал комиссия тарабынан бир нече мыйзамдарга өзгөртүүлөр жана жаңыдан долбоорлор сунушталып жатат. Ал мыйзамдардын деңгээли жаңырганы менен мыйзамдар менен иштөөчүлөрдүн деңгээлдери жаңырбады. Тагыраагы, ошол мыйзамдар таасир эткен коомдук мамиленин катышуучуларынын укуктук аң-сезиминде реформа болгон жок. Биздин оюбузча, формасы жана мазмуну кооз болуусу – ал мыйзамдын укуктук экендигин далилдебейт.

Жыйынтыгында, мыйзам коомду өнүктүрбөйт, коомго карата мыйзамдар өнүгөт деп белгилесек туура болчудай. Жарандардын укуктарын кепилдикке алган, коомдун бардык катмарына бирдей аракетин жайган, бийликтин бардык институттарын баш ийдирген укуктук мыйзамдар – укуктук аң-сезимдин деңгээли жогору болгон гана коомдо өкүм сүрөт.

Колдонулган ченемдик укуктук актылар:

1. Кыргыз Республикасынын Конституциясы.– Б., 2010-жылы 27-июнда жалпы элдик Референдумда кабыл алынган.
2. «Кыргыз Республикасындагы ченемдик укуктук актылар жөнүндө» КР мыйзамы. – Б., 20.07.2009. №241. (акыркы ред. 14. 03.2014.)
3. Кыргыз Республикасынын «Мамлекеттик жаштар саясатынын негиздери жөнүндө» мыйзамы. – Б., 31.07.2009. № 256.
4. «Кыргыз Республикасында мыйзам сунуштоо элдик демилгеси жөнүндө» Кыргыз Республикасынын мыйзамы. – Б., 16.11.2011. № 212.

Адабияттар:

1. Матузов Н.И., Малько А.В. Мамлекет жана укук теориясы (кырг. котормосу). – М., ЮРИСТЪ, 2007.
2. Теория государства и права. \Под редакцией Бабаева В.К. – М., 1999.
3. Якушев А. В. Теория государства и права (конспект лекций) – М.: А Приор, 2009.
4. Большой юридический словарь.– М., ИНФРА – М., 1997.
5. КТРК. Күндарек. Ош студиясынын кабарлары. 18. 11. 2014.
6. <http://mkk.gov.kg> Выбрать свой путь.

²²⁹ КТРК. Күндарек. Ош студиясынын кабарлары. 18.11.2014.

² Кыргыз Республикасынын «Мамлекеттик жаштар саясатынын негиздери жөнүндө» мыйзамы. 16-берене, – Б., 31.07.2009. № 256.

Рецензент:

кандидат юридических наук Тайлакова С.Дж.